

вунного казана, залізний ніж, вістря стріли, цвяхи. Знахідки датуються XIII–XIV ст. Щодо цих знахідок автори дослідження висловили припущення, що на вершині кургану стояла юрта кочівника [5].

Усе це може вказувати на те, що казан міг не тільки входити до складу поховального супроводу небіжчика, але й бути застосованим як предмет, необхідний під час ритуально-культових дій у святилищі. Ймовірно, ми зіштовхнулися зі слідами прояву обряду годування предків. Подібні обставини знахідок казанів не менш цікаві з точки зору дослідження духовної культури середньовічного населення Приазов'я.

Джерела та література

1. Гуркин С. В. Половецкие святилища с деревянными изваяниями на Нижнем Дону. *Советская археология*. 1987. № 4. С. 100–109.
2. Евлевский А. В. Погребения золотоордынского времени из раскопок новостроечной экспедиции Донецкого университета. *Донецкий археологический сборник*. 1992. № 1. С. 107–116.
3. Забавін В. О., Булик М. В., Небрат С. Г., Полідович Ю. Б. Звіт про розвідки на півдні Донецької області у 2021 році. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Ф. 64. Спр. 2021.
4. Кульбака В. К., Гнатко И. И. Отчет об исследованиях курганов в зонах новостроек: у с. Калиновка Новоазовского р-на, у с. Раздольное Старобешевского р-на, у с. Камышеватое Першотравневого р-на, у с. Кондратьевка Константиновского р-на и г. Мариуполя Донецкой обл. в 1989 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Ф. 64. Спр. 1989/87.
5. Скорий С., Орлик О., Зимовець Р., Каравайко Д. Дослідження на півдні Кіровоградщини. *АДУ 2018*. 2020. С. 103–104.
6. Чхаидзе В. Н. Котлы из погребений кочевников степного Предкавказья XI–XIV вв. *Краткие сообщения Института археологии*. 2015. № 237. С. 280–291.
7. Швецов М. Л. Багате кочівницьке поховання з Донбасу. *Археологія*. 1974. № 13. С. 93–98.
8. Швецов М. Л. Половецкие святилища. *Советская археология*. 1979. № 1. С. 199–209.
9. Швецов М. Л. Котлы из погребений средневековых кочевников. *Советская археология*. 1980. № 2. С. 192–202.
10. Toločko P. P., Murzin Vjačeslav Ju. *Gold der Steppe Archäologie der Ukraine*. Київ–Шлезвіг: Інститут археології НАН України, Археологічний земельний музей Університету Крістіана-Альбрехта, 1991. 440 с.

Небрат Сергій

Мариупольський державний університет

ПЕРЕКРИТТЯ ВХОДУ ДО КАМЕРИ КАТАКОМБИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОХОВАЛЬНОГО ОБРЯДУ ІНГУЛЬСЬКОЇ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРИ

Ключові слова: катакомба, камера, перекриття, заслон, інгульська катакомбна культура.

Keywords: catacomb, chamber, overlap, barrier, ingul catacomb culture.

Поховальні споруди інгульської катакомбної культури (ІКК), як відомо, представлені катакомбами. Конструктивні елементи останніх представлені вхідними шахтами та камерами, які іноді поєднані за допомогою невеликих вузьких лазів (дрозів). Після здійснення поховання вхід до камери катакомби перекривався.

Ця дія, що була одним зі складників поховального обряду, мала практичну та ритуальну мету.

Дослідники неодноразово звертали увагу на цей аспект обрядовості, але в контексті регіональних досліджень, або різних катакомбних культур загалом [6, 34–38]. Наразі є можливість зробити певні спостереження та попередні висновки, враховуючи більш значний матеріал. Для аналізу нами були використані матеріали 1 478 поховань ІКК Північного Причорномор'я (переважна кількість була досліджена на теренах сучасної України). Найвність заслону достеменно вдалося простежити у 183 випадках. Умовно їх можна поділити на кілька груп.

Кам'яні заклади – 85 випадків. Ці показники дещо завищені, оскільки деякі камені, імовірно, знаходились на рівні впуску шахти, де були перекриттями шахти, або позначали місце поховання, а з часом «просіли» в порожнину могили разом із ґрунтом. Безпосередньо вхід до камери загулявся однією або кількома плоскими необробленими плитами, кам'яними брилами – безформними шматками каменю різних розмірів. Додатково могла використовуватися глина або чорнозем, якими «запечатувався» вхід (Калинівка, к. 1, п. 9, Донецька обл.; Мала Лаурка, к. 22, п. 14, Дніпропетровська обл.) [3, 25; 8, 34–35]. Окремі екземпляри плит дослідниками трактуються як антропоморфні стели (Прибужани, к. 1, п. 5, Миколаївська обл.) [9]. В одному випадку зернотерка була використана як перекриття (Каушани, к. 1, п. 8, Молдова) [7, 79–80].

Дерев'яні заслони достеменно простежені у 41 випадку, але цей показник насправді був набагато вищим, враховуючи стан збереженості, якість дослідження та фіксації. Дерев'яний заслін робився з плах або жердин, іноді в поєднанні з глиняною «пробкою» або обмазкою. Поєднання каменю та дерева як комбінації, що утворювали заслін, – доволі рідкісне явище.

Глиняні / ґрунтові «пробки» достеменно простежені у 17 випадках, зокрема у поєднанні з дерев'яними та кам'яними заслонами. Відомі переважно з комплексів із Придніпров'я та Північно-Західного Приазов'я.

Дерев'яні колеса – 15 випадків. Використання колеса транспортного засобу – один із найбільш оригінальних засобів перекриття входу до камери. Переважна більшість поховань походить із курганів Північно-Західного Приазов'я.

Тіло людини. Знахідки кістяків небіжчиків або окремих людських решток (за винятком тих випадків, коли здійснювалося дозахоронення та окремі кістки небіжчика могли бути переміщені з камери до шахти), на нашу думку, можна трактувати як ритуальний спосіб перекриття входу до камери. Яскравим прикладом є поховання Войкове, к. 1, п. 13, Дніпропетровська обл. [4, 406]. Доречно згадати й поховання з рештками небіжчиків у заповненні шахт: Новокам'янка, к. 1, п. 30, Херсонська обл.; Трапівка, к. 10, п. 7, Одеська обл. [2, 14–15; 5, 59].

У більшості випадків, імовірно, вхід у камеру закривала перепона, що мала органічний склад (очерет, рогожа, деревина тощо), і тому не збереглася. Так, в одному похованні з Криму (Краснопартизанське, к. 1, п. 7) глиною було замазано очерет. Останній зігнів, але залишив відбитки [1, 118]. Додатковим елементом, який слугував перетинкою до входу у камеру катакомби, була лопатка тварини.

Отже, можна зробити висновок, що процес перекриття входу до камери катакомби у контексті поховального обряду мав як практичну, так і ритуальну ме-

ту. Подекуди складається враження, що носії ІКК намагалися надійно ізолювати після смерті деяких своїх співплемінників від світу живих. Отвір, який поєднував камеру та шахту, був тим порталом, який мав бути надійно зачинений.

Джерела та література

1. Андреев В. Н. Курган эпохи бронзы в Крыму. *Древности степного Причерноморья и Крыма*. 1992. № 3. С. 115–122.
2. Генинг В. В., Кубышев А. И. Черная Долина в эпоху бронзы. Киев: ИА НАН УССР, 1990. Ч. 1. 57 с.
3. Кульбака В. К., Небрат С. Г. Катакомбные погребения бронзового века у села Калиновка. *Літопис Донбасу*. 2010. № 18. С. 22–36.
4. Мельник О. О., Стеблина І. О. Кургани Криворіжжя. Кривий Ріг, 2012. 474 с.
5. Субботин Л. В., Островерхов А. С., Дзиговский А. Н. Археологические древности Буджака (курганы восточного побережья озера Сасык). Одесса: Гермес, 1995. 134 с.
6. Фещенко Е. Л. Захоронения во входных шахтах как элемент погребальной обрядности катакомбной культуры. *Проблеми археології Подніпров'я*. Дніпропетровськ, 2012. С. 32–40.
7. Чеботаренко Г. Ф., Яровой Е. В., Тельнов Н. П. Курганы Буджакской степи. Кишинев: Штица, 1989. 210 с.
8. Черных Л. А., Дараган М. Н. Курганы эпохи энеолита-бронзы междуречья Базавлука, Соленой, Чертомлыка. Киев, 2014. 568 с.
9. Шапошникова О. Г., Балушкин Л. М., Гребенников Ю. С., Елисеев В. Ф., Ключинцев В. Н., Ребедайло Г. Н., Товкайло Н. Т., Фоменко В. Н. Отчет о работе Николаевской экспедиции за 1982 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Ф. 64. Спр. 1982/3.